

บทที่ 1

บทนำ

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ในอดีตมนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการเก็บของป่าล่าสัตว์ ในธรรมชาติเพื่อใช้เป็นอาหารต่อมาจึงรู้จักวิธีการเกษตรกรรม มีการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ปลูกพืช จึงเกิดสังคมเกษตรกรรมขึ้น โดยเป็นการเกษตรแบบดั้งเดิม กล่าวคือ ใช้วิธีการถากพืชธรรมชาติแล้วทิ้งให้แห้งหลังจากนั้นจึงเผา แล้วจึงเพาะปลูกพืชต่างๆ โดยใช้เครื่องมือง่ายๆ และจะปลูกพืชที่ทนต่อความแห้งแล้ง ไม่ต้องดูแลมากนัก การปลูกพืชแบบนี้ ปัจจุบันเรียกว่าการทำไร่เลื่อนลอย โดยจะใช้ที่ดินคืนเดิมในการเพาะปลูกติดต่อกัน 2 – 5 ปี หากเพาะปลูกในระยะยาว เวลามากกว่านั้นผลผลิตที่ได้จะลดลงเนื่องจากสภาพความอุดมสมบูรณ์ของดินจะลดน้อยลง เกษตรกรจึงทิ้งให้ธรรมชาติฟื้นตัว ซึ่งระยะที่คืนให้ฟื้นตัวนี้ พืชพันธุ์ธรรมชาติจะมาแทนที่ และยังปรับสภาพดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ขึ้น เมื่อจะเริ่มถากถางป่าและเผาเพื่อเพาะปลูกอีกครั้งต้องปล่อยทิ้งไว้นานอาจถึง 10-30 ปี ระบบเกษตรกรรมถากถางนี้ จะยั่งยืนเป็นการทำมาหากินเพื่อเลี้ยงตัวเองครอบครัวเท่านั้น ไม่ผูกพันกับระบบเศรษฐกิจภายนอก และไม่ใช้การค้า (จิราภรณ์ คชเสนี, 2540: 56-60)

จากการเกษตรแบบดั้งเดิมที่เกิดขึ้นและวิธีการปฏิบัติจะอาศัยสิ่งที่มีในธรรมชาติเป็นตัวกำหนดในการสร้างผลผลิต เพื่อเกิดความมั่นคงทางด้านอาหาร มนุษย์จึงได้จัดพิธีกรรมต่างๆ ขึ้น โดยมีความเชื่อว่าหากปฏิบัติอย่างเคร่งครัดและถูกต้อง ก็จะเป็นที่พอใจของเทพเจ้าและจะทำให้ได้ผลผลิตทางการเกษตรดีมีปริมาณมาก หากไม่ประกอบพิธีกรรมหรือประกอบพิธีกรรมผิดพลาดเทพเจ้าก็ลงโทษ ทำให้ไม่ได้ผลผลิตหรือได้ผลผลิตน้อยและไม่มีคุณภาพ ดังนั้นพิธีกรรมทางด้านการเกษตร จึงเป็นรูปแบบเฉพาะอันแสดงให้เห็นถึง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นับถือกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นการกระทำตามค่านิยม ความคิด ความเชื่อที่มนุษย์สร้างขึ้น (สมปราชญ์ อัมมะพันธุ์, 2536: 19-20)

ในการประกอบพิธีกรรมทางด้านการเกษตรในอดีต วัตถุประสงค์นอกจากจะให้ความเคารพนับถือคือสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้วมนุษย์ยังมีวัตถุประสงค์ เพื่อสร้างความมั่นใจในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม นอกจากนี้พิธีกรรมยังเป็นกลไกที่ก่อให้เกิดการระดมพล หรือ “การลงแขก” หรือ “การเอาแรง” เกิดขึ้น เช่น ในการทำไร่ของชาวปกากะญอ (ชาวกระเหรี่ยง) ในอดีตจะตัดพินต้นไม้เผาไร้ อันเป็นการเปลี่ยนเศษใบไม้ใบหญ้าที่ทับถมกันมานานให้กลายเป็นสารอาหารของ

พืช ซึ่งการตัดต้นไม้ผ่าไรรันนั้นต้องมีการตัดฟันลากไม้ ออกบางส่วนออก และทำแนวกันไฟ หากจะ
ให้ครอบครัวใดครอบครัวหนึ่ง เพียงลำพังย่อมไม่สำเร็จหรือต้องใช้เวลานานในการจัดการ ดังนั้น
จึงต้องพึ่งพิงเครือข่าย เพื่อนบ้านเข้าช่วยจัดการ การดำเนินงานในลักษณะดังกล่าวก่อให้เกิดความ
สัมพันธ์ทางการผลิตเชื่อมโยงกับการจัดระบบการจัดการแลกเปลี่ยนแรงงาน ภายในชุมชนเกิดขึ้น
นอกจากนี้ก่อนการปลูกข้าวจะมีการระดมพลอีกลักษณะหนึ่ง คือ คนในชุมชนจะมีการคัดเลือก
หนุ่มสาว 1 คู่ ที่ไม่แต่งงาน โดยชายหนุ่มจะเป็นผู้แทงหลุมข้าวและกล่าวคำอธิษฐานขอให้ต้นข้าว
ขึ้นและมีผลผลิตดีหลาม จากนั้นหญิงสาวจะเป็นผู้หยอดเมล็ดพันธุ์ข้าว และอธิษฐานให้เกิด
ความอุดมสมบูรณ์เช่นเดียวกัน จากนั้นชาวบ้านที่มาช่วยลงแขกเอาแรงจึงเริ่มปลูกข้าวข้าว โดยฝ่าย
ชายเป็นผู้แทงหลุมฝ่ายหญิงเป็นผู้หยอดเมล็ดข้าว จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความ
สัมพันธ์ของคนในชุมชน คือหนุ่มสาวผู้ประกอบพิธีกับผู้เป็นเจ้าของไร่ ได้ร่วมกันสร้างผลผลิต
ของชุมชน (ยศ สันตสมบัติ, 2542: 135)

แต่ปัจจุบันจากการเพิ่มขึ้นของประชากร จึงทำให้ทรัพยากรซึ่งมีอยู่อย่างจำกัด
ไม่เพียงพอต่อการอุปโภค บริโภคของมนุษย์ ทำให้การพัฒนาเทคโนโลยีทางการเกษตรเพื่อ
เพิ่มผลผลิตให้เพียงพอกับความต้องการของมนุษย์ แต่ทั้งนี้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม
ตามมา เช่นการเกิดสารพิษตกค้างในดินการเสื่อมสภาพของดินเป็นต้นนอกจากเทคโนโลยีที่เกิดขึ้น
จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติแล้ว ยังพบว่าการใช้เทคโนโลยีทำให้มนุษย์ลด
การพึ่งพิงกับธรรมชาติและระบบความสัมพันธ์ในชุมชนจึงทำให้พิธีกรรมด้านการเกษตรที่ดั้งเดิม
เกือบสูญสิ้น

นอกจากความต้องการให้เกิดผลผลิตทางการเกษตรในปริมาณที่มากและเพียงพอ
ต่อการบริโภคของมนุษย์โดยใช้เทคโนโลยีเป็นประเด็นหลัก อันก่อให้เกิดการเสื่อมสูญของ
พิธีกรรมทางการเกษตรแล้ว ยังมีปัจจัยอื่นที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงร่วมอยู่ด้วย เช่น
นโยบายของรัฐ ที่ได้กำหนดเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่เน้นให้เกิดการสร้างผล
ผลิตให้ได้จำนวนมาก เพื่อจำหน่ายและรัฐเองยังได้ให้การช่วยเหลือด้านการลงทุนในการผลิตและ
การจำหน่าย มีแหล่งเงินกู้ให้แก่เกษตรกรเพื่อใช้ลงทุนซื้ออุปกรณ์ทำการเกษตร การประกันราคา
สินค้า การรับจ้างองสินค้า โดยรัฐดำเนินการผ่านทางธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร
(ธกส.) และรัฐยังมีการซ่อมแซมปรับปรุงทรัพยากรหลักให้แก่เกษตรกร โดยการสร้างคลอง
ชลประทาน เหมือนฝาย สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นนโยบายของรัฐที่เข้ามามีบทบาทในสังคม
เกษตรกร ทำให้ปัจจุบันเป้าหมายของเกษตรกรอยู่ที่การผลิตเพื่อการจำหน่ายไม่ใช่การผลิตเพื่อ
บริโภคในครอบครัวจากเป้าหมายการผลิตที่เปลี่ยนไป อันเนื่องจากเทคโนโลยี นโยบายของรัฐ
และเอกชนที่เข้ามาสนับสนุน ทำให้เกษตรกรได้สิ่งที่ใหม่ที่ดีเห็นผลรวดเร็วกว่าการผลิตในระบบ

เดิม จึงทำให้เกษตรกรเห็นว่า การจัดพิธีกรรมด้านการเกษตรเพื่อพึ่งพิงธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นสิ่งสำคัญทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อการจัดพิธีกรรม โดยการลดการปฏิบัติและลดการใช้อุปกรณ์ เครื่องสังเวทหรือบางพิธีกรรมไม่มีการปฏิบัติต่อไป แต่พิธีกรรมที่เกิดขึ้นใหม่ใกล้เคียงกับพิธีกรรมเดิม

โดยเฉพาะชุมชนไทลื้อ บ้านท่าหล่ม ตำบลทานตะวัน อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย ที่ในอดีตจากการบอกเล่าของผู้สูงอายุในหมู่บ้านว่าแต่เดิมการทำกรเกษตร ใช้แรงงานมนุษย์เป็นหลักโดยอาศัย แรงงานของมนุษย์เป็นหลัก โดยอาศัยแรงงานทุกคนในหมู่บ้านช่วยกันไถนและแผ้วถางพื้นที่เพื่อทำการเพาะปลูก การเก็บเกี่ยวการขนย้ายผลผลิตเข้าสู่ที่เก็บใช้แรงงานคนช่วยกันหมุนเวียนกันไป การทำให้เกิดความร่วมมือร่วมแรงกันภายในชุมชน จะมีเครื่องทุ่นแรงบ้างก็เพียงแรงงานจากวัวควาย ลากเกวียนขนย้ายผลผลิต และการใช้แรงงานสัตว์เกิดผลดี คือดินมีคุณภาพดีจากการใช้มูลสัตว์บำรุงดิน ไม่ก่อให้เกิดมลพิษทางดิน การปลูกพืชก็เป็นไปตามฤดูกาลทำให้ในรอบปี มีพิธีกรรมเข้ามาสัมพันธ์กับการผลิตด้านการเกษตร โดยพิธีกรรมที่ปฏิบัติ ได้แก่ การเลี้ยงผีผาย การแหกนา การสู่ขวัญควาย การเอาข้าวแฉก การนำข้าวเข้าสู่ผู้ทรง การเรียกขวัญข้าว ทำบุญทำทานข้าวใหม่ ทานข้าวล้านบาตร บนเจ้าที่เจ้าทาง แก่บนเจ้าที่เจ้าทาง โดย พิธีกรรมเหล่านี้มีปฏิบัติทั้งในระดับครอบครัวและระดับหมู่บ้านจนเป็นพิธีกรรมของคนในชุมชนในอดีตที่ผ่านมา (อินทร์ สุใจ, 2545: สัมภาษณ์)

ปัจจุบันเป้าหมายการผลิตของเกษตรกรในชุมชนไทลื้อ บ้านท่าหล่มเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากการปลูกพืชที่พึ่งพิงกับธรรมชาติ ไปเป็นพึ่งพิงเทคโนโลยี มีผลให้ชุมชนไทลื้อสูญเสียวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรม เกิดการปรับเปลี่ยนการดำรงชีวิต มีผลกระทบต่อความคิด พฤติกรรม ทักษะคติ ความเชื่อและพิธีกรรมในสังคม จากเหตุผลดังกล่าว จึงทำให้ผู้ศึกษามีความสนใจที่จะศึกษาถึงปัจจัยภายในและภายนอกของชุมชน ที่เป็นสาเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมทางการเกษตรของชุมชนไทลื้อบ้านท่าหล่ม พิธีกรรมด้านการเกษตรของชุมชนไทลื้อบ้านท่าหล่มเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะใด และภายใต้การเปลี่ยนแปลงนั้นมีความเหมาะสมต่อสิ่งแวดล้อมในชุมชนอย่างไรบ้าง

2. วัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา

เพื่อศึกษา

1. ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางด้านเกษตรกรรม
2. รูปแบบพิธีกรรมที่เหมาะสมต่อการจัดการทรัพยากร

3. นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ปัจจัย คือส่วนประกอบที่สำคัญ ที่เป็นสาเหตุที่ทำให้รูปแบบการกระทำในที่นี้เป็นสิ่งที่ทำให้พิธีกรรมการเกษตรคงอยู่หรือสูญหายไป

ผลการเปลี่ยนแปลง หมายถึง สิ่งที่ได้รับจากการเกิดปัจจัยที่ทำให้เกิดผลต่อพิธีกรรมการเกษตร

พิธีกรรม หมายถึง สิ่งที่ปฏิบัติจากความเชื่อ และการสืบต่อกันจากรพบุรุษ ในชุมชนที่เกิดขึ้นต่อการเกษตร

เกษตรกรรม หมายถึง การทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์

บุคคลทั่วไป หมายถึง บุคคลทั่วไปที่ประกอบอาชีพ ทำนา ทำสวน ค้าขาย ช่างต่างๆ ผู้รับเหมาก่อสร้าง

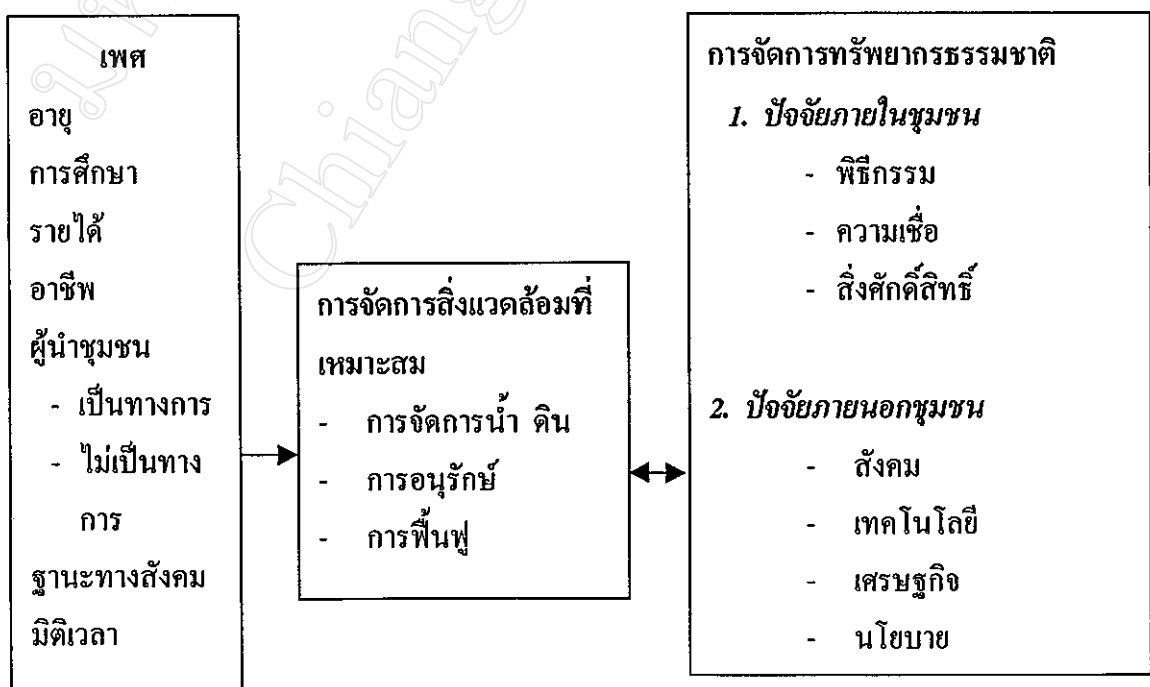
ผู้มีบทบาทในสังคม หมายถึง พระสงฆ์ มรรคทายก ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล คณะกรรมการเหมืองฝาย ครู

4. กรอบแนวคิดปัจจัยที่มีต่อพิธีกรรมการเกษตร

ตัวแปรต้น

ตัวแปรตาม

ตัวแปรอิสระ

5. สมมติฐานของการศึกษา

พิธีกรรมเริ่มสูญหาย เนื่องจากโครงสร้างของชุมชนเปลี่ยนไป การปลูกพืชที่ปฏิบัติแต่เดิมเปลี่ยนเป็นปลูกพืชเศรษฐกิจ พืชเชิงเดี่ยว การผลิตที่ใช้เทคโนโลยี นโยบายรัฐ และสภาพเศรษฐกิจที่แปรเปลี่ยนในปัจจุบัน และการยอมรับนำมาปฏิบัติ ตลอดจนการขาดค่านิยม ความเชื่อ ทัศนคติ ที่มีต่อพิธีกรรมของคนในชุมชน จึงทำให้พิธีกรรมการเกษตร เสื่อมคลายลง